

AIUNT NON VOS ESSE PAPAM, SED ME. **SVÄTÝ BERNARD, RÍMSKI BISKUPI A PÁPEŽSTVO V ZRKADLE** **KOREŠPONDENCIE¹**

Aiunt non vos esse Papam, sed me.
Saint Bernard, Roman Bishops and Papacy Mirrored in Correspondence

Dušan Zupka

DOI: 10.17846/CL.2020.13.2.76-88

Abstract: ZUPKA, Dušan. *Aiunt non vos esse Papam, sed me. Saint Bernard, Roman Bishops and Papacy Mirrored in Correspondence.* Bernard of Clairvaux (1090 – 1153) belongs to the most important historical figures of the first half of the twelfth century. Almost 500 letters were preserved from his monumental works until today. These letters were sent to most important personalities of the secular and spiritual world of his day. This article seeks to analyse and interpret the relation of Saint Bernard with popes as leader of the Catholic Church and with the papacy as an institution destined to lead the faithful to the eternal salvation. The abbot of Clairvaux kept vivid contacts with all the popes reigning between 1124 and 1153. In the case of Innocent II and Eugene III one can say that he even actively enabled their instalment on the throne of St. Peter. Just like in the case of monasticism, episcopate or lay princes, Bernard took a similar approach towards the popes. He enforced his vision of the papacy. Bernard was also able to transform these visions to real life and so he exercised a double impact on the most important institution of the Christian world.

Keywords: *Bernard of Clairvaux, papacy, correspondence, church reform, cistercians, Innocent II, Eugenius III*

Máloktoľá osobnosť ovplyvnila duchovné, kultúrne, no v neposlednom rade aj politické dejiny Európy v prvej polovici 12. storočia tak výrazne ako svätý Bernard (1090 – 1153). Ten sa stal opátom cisterciatského kláštora v burgundskom Clairvaux v roku 1113. Po dobu štyroch desaťročí, až do svojej smrti, zostal neúnavným bojovníkom za cirkev, svoj rehoľný rád, ako aj vplyvnou duchovnou osobnosťou kresťanského Západu.² V literatúre je často označovaný za najmocnejšieho muža svojej doby (Duby 1979, 10; Le Goff 1985, 50), človeka stelesňujúceho renesanciu 12. storočia (Davy 2001, 17), ktoré tiež nazývajú storočím sv. Bernarda (Leclercq 1998, 109; Verger – Jolivet 2006, 180-183). Stal sa hlavným predstaviteľom cistercitov, bol ich najznámejšou osobnosťou a dokázal si získať mocných a vplyvných priateľov. Práve tieto jeho kontakty a oddanosť vysokých

¹ Táto štúdia bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV – 18 – 0333 *Databáza historickej terminológie k dejinám Strednej Európy*, projektom VEGA 1/0814/18 *Dejiny diplomacie v ranom stredoveku* a KEGA 004UKF-4/2018 *Európsky stredovek interaktívne*.

² Literatúra k životu a dielu sv. Bernarda je mimoriadne rozsiahla. Opát z Clairvaux bol totiž predmetom záujmu historikov už počas svojho života a tento trend neochabol dodnes. Štandardné všeobecné spracovania ponúkajú Joseph Calmette (1979), Pierre Aubé (2003) a Adriaan H. Bredero (1996).

cirkevných i svetských hodnostárov boli dôležitým kľúčom k úspechu Bernardovho pôsobenia. Spojovníkom s Rímom bol Burgundán, kancelár Haimeric, na biskupskom stolci v Châlons bol priateľ a učiteľ Viliam zo Champeaux, biskupom v Langres sa stal Bernardov bratranec Godefroi de la Roche, priateľmi mu boli aj sv. Norbert, arcibiskup v Magdeburgu, Malachias, biskup v írskom Armaghu, Hugo z Mâconu biskup v Auxerre, Suger, opát zo St. Denis, opát Viliam zo St. Thierry, teológovia Hugo a Richard zo Sv. Viktora pri Paríži a ďalší.³ Úlohou a snahou každého významného cirkevného autora bolo definovanie cirkvi a načrtnutie vlastnej vízie a chápania tejto inštitúcie. Veľa informácií sa dozvedáme z obsiahleho korpusu spisov, kázni a listov, v ktorých Bernard z Clairvaux reflektoval svoju dobu podobne ako pred ním naposledy sv. Augustín.⁴ V tomto príspevku sa pokúsime zrekonštruovať svätcové názory na rímskych biskupov a inštitúciu pápežstva tak, ako ju vykreslil vo svojej bohatej korešpondencii.⁵ Tá sa považuje za najoriginálnejšiu časť Bernardovho diela, ktorá svojou priamosťou a úprimnosťou najlepšie vystihuje jeho skutočné myšlienky (McGuire 2011, 3).

Postgregoriánske pápežstvo a opát z Clairvaux

Ako rehoľník sa Bernard z Clairvaux dostával do každodenného kontaktu s predstaviteľmi miestnej cirkvi, ako opát rozvíjajúceho kláštora zase musel udržiavať vzťahy s okolitými biskupmi, no a ako verejne a literárne činný vzdelanec komunikoval aj s pápežmi. Cisterciti podliehali vďaka zvláštnemu privilégiumu pod ochranu rímskeho biskupa a boli oslobodení od platenia desiatok. Táto naviazanosť na kúriu je badateľná i na samom Bernardovi, ktorý počas svojho pôsobenia udržiaval korešpondenciu so všetkými šiestimi pápežmi medzi rokmi 1124 – 1153. S mnohými sa aj osobne poznal. Pre Inocenta II. bojoval osem rokov o jeho uznanie proti Anakletovi a Inocentov nástupca Eugen III. bol jedným z Bernardových najbližších priateľov v Clairvaux. Okrem toho, čo bolo pre cistercitov typické (Barraclough 1968, 90), bol náročným pozorovateľom a kritikom diania v Ríme, hlavne pokiaľ išlo o novozavádzané praktiky, prílišnú zameranosť na právne úkony či vlašnosť v liturgických povinnostiach pápeža. V neskorších rokoch, už ako uznávaná autorita, pomáhal Bernard aktívne formovať inštitút Petrovho nástupcu a priamo ovplyvňoval mnohé rozhodnutia kúrie.⁶

Po rokoch dlhých bojov, ktoré od pontifikátu Gregora VII. (1073 – 1085) zvädzala rímska cirkev s nemeckými cisármi, i vo vlastných radoch, sa po uzavretí mieru Wormským konkordátom roku 1122 začína nová éra postgregoriánskej reformy. Tieto snahy sú veľmi dobre symbolizované návratom k pôvodným menám pápežov z čias ranej cirkvi. Počínajúc Urbanom II. od roku 1088 nastupujú Paschalis, Gelasius, Kalixtus, Honorius, Inocent, Celestín a Lucius, všetci s poradovým číslom II. Všetky tieto kroky vonkajšej i vnútornej premeny vedú postupne k centralizácii a monarchizácii

³ Kardinál Haimeric bol doslova „pravou rukou“ Bernarda v rímskej kúrii. Opát z Clairvaux bol zároveň jeho duchovným radcom. Venoval mu napríklad svoje dielo *O láske k Bohu* (Béguin 1953, 27). K ostatným kontaktom pozri (Jedin 2000, 4890-4892).

⁴ Bernardovo súborné dielo patrí k najrozsiahlejším v dejinách kresťanstva. Všetky práce sú vydané v klasickej edícii J. P. Migne (Patrologia Latina, tom. 182-185) a v modernom vydaní editorov Leclercq-Talbot-Rochais (Sancti Bernardi Opera 1957-1958).

⁵ Vydané v Patrologia Latina (Tom. 182, col. 1-367). V súčasnosti sa prevažne používa moderné štandardné vydanie B. S. Jamesa. (James, Letters 1998). Listy citované v tomto príspevku sa pridriavajú číslami jeho edície.

⁶ Zhrňujúcou prácou, ktorú opát napísal pre potrebu práve zvoleného Eugena III., je jeho známe dielo *O rozvažovaní* (*De consideratione*). My sa však obmedzíme len na názory prezentované v Bernardovej bohatej korešpondencii.

pápežstva, ktoré dosiahne svoj vrchol na sklonku 12. storočia v pontifikáte Inocenta III. (1198 – 1216) (Franzen 2006, 138-169; Sayers 1994).

Práve tento trend posilňovania moci rímskeho biskupa, dôslednejšie presadzovanie jeho autority i v odlahlých častiach Európy pomocou pápežských legátov, úzka spolupráca s reformnými mníšskymi rádmi a istota v možnosti spoľahnúť sa na diecéznych biskupov, vytvárali priaznivé podmienky pre vzostup inštitúcie, ktorá by zaujala vedúcu úlohu v duchovnom, kultúrnom, no stále viac i v právno-politickom dianí Európy.⁷

Kristov námestník

Bernard z Clairvaux bol citlivým pozorovateľom týchto zmien a zároveň k nim zaujímal stanovisko vo svojich dielach a listoch. Okrem popisovania súčasného stavu, kritizovania neduhov či chvály dobrých krokov, môžeme v jeho korešpondencii postrehnúť aj vytváranie určitého modelu – dokonalého Petrovho nástupcu (resp. Kristovho námestníka, Bohom posväteného, biskupa národov, najvyššieho kňaza). Tak ako vo všetkom, aj v tomto prípade hľadá opät inšpiráciu vo Svätom písme a kladie dôraz najmä na apoštolskú tradíciu, ktorej priamym pokračovateľom je práve rímsky biskup.

Zo starozákonnej tradície je pápežovi najvhodnejším príkladom či predobrazom postava dobrého služobníka Božieho, ktorý je zároveň akoby otcom celého národa. Podobne ako v ťažkých časoch Boh vybral pre biblický vyvolený národ pomazaného služobníka, tak aj súčasný kresťanský ľud potrebuje ochrancu a milujúceho otca, čo povedie svojich verných. Jeden príklad za všetky predstavuje práve kráľ Dávid:

Nezabudol som na Božie rozhodnutia v dávnych časoch, alebo o ktorých vraví Písmo, keď veľa mužov bolo Božou vôľou vzatých zo súkromného či dokonca vidieckeho života, aby vládli jeho ľudu. Aby som spomenul len jedného, nevybral si Dávida podobným spôsobom, aby bol jeho služobníkom...? (List 237)⁸

Pápež si má byť vedomý svojho výnimočného postavenia a úlohy, ktorou ho Boh poveril, zároveň však nesmie svoj post zneužívať a vždy musí brať hlavne ohľad na svojich blízkyh. Jeho právomoc daná zhora je však pomerne široká, no také sú i nároky na jej držiteľa. Post rímskeho biskupa je postom vysokým, ale zároveň neistým, vznešeným, ale taktiež nebezpečným, jedným slovom teda hroznú miesto (*terribilis locus*) (List 238).

Základom postavenia a vplyvu pápeža vo svete bola jeho prirodzená autorita, ktorú požíval ako nástupca svätého Petra, priamo ustanoveného za pastiera kresťanov Kristom. Táto autorita mu umožňovala jednať rovnocenne so všetkými cirkevnými a svetskými predstaviteľmi, vrátane biskupov a panovníkov, a zároveň mu dodávala určitú výhodu oproti nim. V postupne sa vytvárajúcej stredovekej *christianitas* požíval pápež stále väčšiu vážnosť a bol symbolickým i skutočným pánom.⁹

⁷ Podrobnejšie k tomuto procesu Barber (1993, 85-101); Collins (2009, 220-244); Hehl et al. (2002, 9-23; 243-262).

⁸ „Sed nec ego oblitus sum iudiciorum Dei antiquorum, et Scripturae plurimos recensentis ex privata seu etiam rusticana vita olim assumptos in voluntate Domini ad regendum populum ejus. Denique nonne (ut unum e pluribus memorem) tali quodam modo elegit David servum suum [...]“. List napísaný roku 1145 pri príležitosti zvolenia Bernarda z Pisy za pápeža Eugena III.

⁹ Azda najlepšie spracovanie tejto problematiky podal vo svojej prelomovej práci Robert Bartlett (1994, 243-268).

Bernard ako každý, túto autoritu rešpektoval. No zdôrazňuje, že i ten najlepší či najmocnejší pápež sa musí podrobiť autorite Najvyššieho veľkňaza (*summus Pontifex*), teda samotného Krista. Žiadny čin ani nariadenie nie sú správne, keď odporujú Kristovmu učeniu, a teda to, čo je zlé, nemôže sa legalizovať pápežským dovolením, lebo je zlom súhlasiť so zlom.¹⁰ Takéto dodatočné zakrývanie zlých skutkov na základe (často vynútených) povolení od rímskeho biskupa je však len neúčinným a zúfalým pokusom o potretie vlastnej hanby tak, ako sa o to pokúšali Adam a Eva s figovým listom. Keď Ježiš učil, aby „sa nikto neopovážil pohrdáť týmito maličkými, ktorí vo mňa veria“ (Mt 23-10,6), nedodal k tomu „pokiaľ nemáte pápežské povolenie“ (List 7).¹¹

Bernard však nezostáva len pri pomenovaní toho, čo pápež nesmie a čím má byť jeho konanie ohraničené. Venuje sa aj tomu, čo by malo byť pre rímskeho biskupa najdôležitejšie, jeho hlavným povinnostiam a jeho postaveniu vo svete. Svojím povýšením sa má vžiť do úlohy milujúceho otca tak, ako pred ním Abrahám, Jakub, Peter a Pavol (List 238). Ako ženích cirkvi musí neustále pomáhať chudobným a blížnym, očakáva sa od neho, že sa bude starať o ľudí, a nie o zlato, že bude dohliadať na ríše a ničiť všetko zlo. Aby mohol tieto povinnosti plnohodnotne plniť, musí byť odvážny a dobrého srdca, pamätať na to, že je len človek a báť sa Boha, brať si príklad z vrtkavosti osudu, ktorý neraz zrazí na kolená aj tých najmocnejších (List 238). V liste pre svojho bývalého spolubrata Eugena III. sa svätý Bernard pokúsil zhrnúť tieto predpoklady, ktoré dodávajú pápežskej inštitúcii kredit. Ako biskup sveta (*orbis Episcopum*) a držiteľ jedinečného primátu (*unici primatus*) musí vedieť správne zasiahnuť, kedy plieť alebo sadiť, kedy ničiť alebo stavať. Mocných a pyšných treba zosadiť a chudobných a pokorných pozdvihnúť, hladných nasýtiť (List 240).¹²

Problémom, ktorý zamestnával generácie cirkevných spisovateľov, panovníkov i samotných rímskych biskupov, bola otázka pápežského primátu. Zložitá problematika, ktorá vyvolávala spory už od ranokresťanských čias, bola Rímom vykladaná ako nespochybniteľné právo pápeža na nielen čestné, ale aj faktické prvenstvo medzi všetkými biskupmi kresťanského sveta.¹³ Svätý Bernard má aj v tejto otázke jasno a okrem už spomínaných ohraničení a požiadaviek, vystupuje ako zástanca primátu so všetkými jeho dôsledkami. V liste pre Milánčanov z roku 1135 píše:

Ak jej preukázete úctu, ktorá jej náleží, bude to úcta bezvýhradná, pretože Apoštolská stolička, vďaka jedinečnému privilegiu, je obdarená plnou autoritou nad všetkými cirkvami sveta. Každý, kto odporuje tejto autorite, nastavuje tvár proti Božím ustanoveniam. Ona môže, ak to považuje za vhodné, určiť nových biskupov tam, kde dovtedy žiadni neboli. Z tých, ktorí už existujú, môže zosadiť niektorých a iných zase povýšiť tak, ako to považuje za najlepšie; teda ak to pokladá za potrebné, môže vyzdvihnúť biskupov na arcibiskupov alebo naopak. Môže zvolávať duchovných, nezávisle na tom, ako sú mocní a vznešení, z konca sveta a priviesť ich k sebe, a to nie raz alebo dva razy, ale tak často, ako to uváži za potrebné. Navyše je rýchla v trestaní neposlušnosti, ak by sa niekto pokúsil odporovať jej prianiam. (List 131)¹⁴

¹⁰ „Papae permissio licitum facere valuit, quod purum malum fuit.“ List 7, pochádza z roku 1125. Do popredia tu vystupuje Bernardovo učenie o láske (*charitas*) a dobre ako najvyšších morálnych príkazoch.

¹¹ „Nec enim Deus ubi ait, Nolite contemnere unum ex iis pusillis qui in me credunt; addidit etiam, Nisi cum licentia“.

¹² List z roku 1145 alebo 1146 má slúžiť novozvolenému pápežovi ako krátky náčrt jeho povinností. Ilustruje však aj Bernardove osobné názory.

¹³ Dobrý prehľad o tejto téme poskytuje práca Klausa Schatza (2002, najmä 95-97).

¹⁴ „Esto, fac quod dicis; quia si exhibeas debitam, et omnimodam. Plenitudo siquidem potestatis super universas orbis Ecclesias, singulari praerogativa apostolicae Sedi donata est. Qui igitur huic potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Potest, si utile judicaverit, novos ordinare episcopatus, ubi hactenus non fuerunt. Potest eos qui sunt, alios deprimere, alios sublimare, prout ratio sibi dictaverit, ita ut de episcopis creare archiepiscopos liceat, et e converso, si necesse visum fuerit. Potest a finibus terrae sublimes quascunque

Posledná veta je venovaná konkrétne milánskej cirkvi, živenej silnou ambrózijskou tradíciou¹⁵, ktorá sa už od antiky usilovala o nezávislosť od Ríma, z čoho pramenili početné vzájomné konflikty.

Sila a autorita jedinečného postavenia Petrovho nástupcu zaručuje, že je útočiskom chudobných a slabých pred zlom silných, čo dodáva jeho primátu zvláštne opodstatnenie. Podľa Bernarda je najzácnejším drahokamom v pomyslenej korune pápežských cností túžba po dobre a pomoci utláčaným (List 198).¹⁶ Človek v tejto funkcii teda musí byť zaneprázdnený starosťou o cirkev, stať sa jej múrom voči prenasledovateľom a zároveň jej mečom pripraveným kedykoľvek zasiahnuť na obranu.

Opát z Clairvaux úprimne usiloval o zachovanie vysokého morálneho postavenia rímskej kúrie a nebola mu ľahostajná žiadna udalosť s ňou spojená. V pápežovi videl garanta zachovania pokoja a kresťanského poriadku na zemi, a preto považuje každé poškodenie kúrie za svoje vlastné (*Romanae curiae injuriam a me non judico alienam*). Z tohto dôvodu neváhal zdvihnúť hlas a napomenúť Svätú stolicu, keď niekedy posielala tajné listy, ktoré boli v rozpore s jej oficiálnou doktrínou, pretože tým konala proti *charitas* a stávala sa terčom posmechu pre okolie (List 236). V jednom zo svojich prvých listov smerujúcich do Ríma otvorene píše, že „problémy cirkvi budú trvať dovtedy, dokým bude rímska kúria vynášať rozhodnutia na úkor neprítomných preto, aby sa zapáčila tým, ktorí sú práve po ruke“ (List 48).¹⁷ Apeluje taktiež na česť. V prípade, že pápež vydal rozhodnutie, ktoré sa neskôr ukáže ako nesprávne alebo vynútené, nesmie sa hanbiť ho odvolať a zjednať nápravu. Dobrý úmysel a túžba po dobre sú jednoducho nadradené akýmkoľvek kánonom, predpisom či postranným záujmom. Týmto spôsobom chcel Bernard z Clairvaux taktiež prispieť k formovaniu určitého dokonalého pápeža, ktorý by bol pre ľudí skôr milujúcim a starostlivým otcom, než prísny a mocným panovníkom. Počas svojho verejného pôsobenia mal dostatok príležitostí uviesť tieto myšlienky do praxe.¹⁸

Ochranca pápežstva v turbulentných časoch

Zo šiestich pápežov, ktorí sa vystriedali na Petrovom stolci počas jeho verejného pôsobenia, nadviazal opát z Clairvaux najväčšie i najúprimnejšie kontakty s Inocentom II. (1130 – 1143), ktorého prakticky pápežom „urobil“ a s Eugenom III. (1145 – 1153), ktorého zase duchovne formoval a učil. Jeho vplyv na týchto (ale aj ostatných) rímskych biskupov bol nespochybniteľný, i keď ich vzťahy neboli vždy jednoduché. Dlhé roky strávil v poslušnej službe pre kúriu, no dokázal zároveň presadiť u nej svoje názory a riešenia mnohých problémov. Prvým priamym kontaktom s pápežstvom bolo jeho povolanie na obhajobu Inocenta II. počas schizmy v rokoch 1130 – 1138 (Jedin 2000, 4846-4854).

V noci na 14. februára 1130 zomrel v Ríme pápež Honorius II. a skôr než bolo jeho telo pochované, boli už zvolení dvaja jeho nástupcovia. Ráno v Lateráne kardinál Haimeric presadil voľbu kardinála-diakona Gregora zo S. Angela za pápeža Inocenta II. Väčšina kardinálskeho zboru však

personas ecclesiasticas evocare, et cogere ad suam praesentiam, non semel aut bis, sed quoties expedire videbit. Porro in promptu est ei omnem ulcisci inobedientiam, si quis forte reluctari conatus fuerit.“

¹⁵ Milánsky arcibiskup sv. Ambróz (4. stor.) bol rešpektovanou cirkevnou autoritou, mentorom pápežov a cisárov a zakladateľ silného postavenia milánskej cirkvi v Itálii (Franzen 2006, 74-75).

¹⁶ Adresovaný pápežovi Inocentovi II.

¹⁷ „Si non cesset Romana curia pro voluntate assistentium facere praejudicium in absentes.“ List bol adresovaný pápežskému kancelárovi, kardinálovi Haimericovi okolo roku 1130.

¹⁸ Podrobnejšiu analýzu vzťahu sv. Bernarda s pápežstvom podáva Joseph Calmette (1979, 56-87), Pierre Aubé (2003, 455-461) a Adriaan H. Bredero (1996, 128-139).

zvolila o niekoľko hodín neskôr Pietra Pierleonioho, pápežským menom Anakleta II. (Vita Prima II. 1, PL 1853; Davy 2001, 50). Oba pápeži pochádzali z mocných rímskych rodín. Inocent z rodu Papeschi z Trastevere a Anaklet z konvertovanej židovskej rodiny Pierleoniovcov (Jedin 2000, 4848).¹⁹ Tento spor je teda považovaný aj za súboj staršej generácie reformátorov okolo Anakleta a mladšej generácie snažiacej sa získať vplyv okolo Inocenta (Barraclough 1968, 101).

Vojenská, finančná i diplomatická prevaha Anakletových stúpenčov donútila Inocenta opustiť Rím a stiahnuť sa do Pisy. Teraz si kúria spomenula na horlivého opáta z Clairvaux a všemožne sa ho snažila získať do svojich služieb. Inocent musel získať na svoju stranu podporu cirkvi a panovníkov v okolitých krajinách, preto sa vydal do Francúzska. Na koncile v Étampes boli zhromaždení najvýznamnejší biskupi a opáti a podľa prameňov sa po počiatočnom váhaní pridali na stranu Inocenta práve po presvedčení opáta z Clairvaux (Vita Prima II.3, PL 1853; Aubé 2003, 218-238). Podobným spôsobom sa mu podarilo získať na pápežovu stranu aj francúzskeho kráľa Ľudovíta VI., anglického kráľa Henricha I., nemecký episkopát a neskoršieho cisára Lotara III.²⁰ donútil k uskutočneniu rímskej jazdy. Tá sa konala roku 1132/1133 a vďaka nemeckým vojskám mohol Inocent na čas zaujať stratené pozície v Ríme a v júli 1133 korunovať Lotara na cisára v Lateráne. Odchod Lotarových armád znamenal aj odchod Inocentovej skupiny, lebo neboli schopní udržať pozície proti stále silnému Anakletovi. Nový vynútený exil v Pise využil Inocent na zvolanie synody (30.5. – 6.6. 1135), na ktorej sa zúčastnili biskupi z celého Západu, a na ktorej sa znovu prejavila dominantná povaha Bernarda z Clairvaux, ktorý sa tam stal ústrednou osobnosťou (Vita Prima II. 8, PL 1853; Thomas 1984, 131-186). Kľúčom k ovládnutiu severnej Itálie však bolo Miláno, ktoré stálo na strane Anakleta. Bernard však prijal aj túto výzvu a po dlhých dňoch kázni a „robenia zázrakov“ nakoniec za ovácií Milánčanov priniesol do Pisy spojenectvo tohto večne nepriateľského mesta. Nadšení obyvatelia mu dokonca ponúkali milánsky arcibiskupský stolec.²¹ Ani nová výprava Lotara však nepriniesla rozhodnutie, lebo Anaklet sa spojil s mocným sicílskym panovníkom Rogerom II. Ten pripravil Bernardovi ďalšiu výzvu, keď mu navrhol, aby sa stretol v teologickej dišpute s vyhláseným mysliteľom a rečníkom Petrom z Pisy, stojacim na pozíciách Anakleta. Bernard, vedomý si Petrovej teologickej prevahy, sa rozhodol na stretnutí v Salerne (1137) použiť silu svojej osobnosti a presvedčací talent, vďaka ktorému získal aj tohto protivníka do tábora Inocenta (Vita Prima II. 45-46, PL 1853; Calmette, 1979, 75-76).

Schizma trvajúca osem rokov sa nakoniec skončila smrťou Anakleta na začiatku roku 1138. Inocent sa mohol vrátiť do Večného mesta, Bernard do svojho tichého opátstva v Clairvaux. Opátova prestíž a sláva počas týchto rokov stúpala natolko, že sa stal prirodzenou autoritou v rozhodovaní všetkých cirkevných záležitostí, radcom biskupov aj kráľov a duchovným vodcom mníšskej reformy. Bernard si z Itálie privádza okrem triumfu aj nadaného mnícha Bernarda z Pisy, ktorý zohrá dôležitú úlohu v jeho živote i v dejinách pápežstva (McGuire 2011, 51).

Vypuknutie schizmy na jar roku 1130 rozdelilo Európu a hlavne jej cirkev na dva tábory. Postupom času (aj vďaka energickému a neustálemu úsiliu Bernarda) sa na Inocentovu stranu priklonila väčšina kardinálov, biskupov, opátov, ako aj panovníkov a ľudu. Proti pápežovi Anakletovi zachovali vernosť len niekoľkí talianski kardináli, panovník Roger Sicílsky a akvitánsky episkopát

¹⁹ Obidve voľby boli uskutočnené za veľmi nejasných okolností na hranici legálnosti. Z toho vznikli dlhodobé spory o platnosti týchto volieb. Kanonickejšou z oboch sa však zdá byť skôr voľba Anakleta. Kardinálovi Haimericovi dalo veľa práce, aby dosiahol úplné uznanie svojho počínania.

²⁰ Ten svoju podporu podmieňoval získaním úplného investitúrneho práva, no na koncile v Liége ho Bernard z Clairvaux rázne proti tomu napomenul (Vita Prima II. 5, PL 1853).

²¹ Bernard bol v tejto otázke neobľomný. Okrem milánskeho stolca odmietol i post biskupa v Langres, Janove a Châlons-sur-Marne či arcibiskupskú hodnosť v Remeši (Vita Prima, II. 9-12, 26, PL 1853).

pod autoritou biskupa Gerárda z Angoulême. Práve tých bolo treba presvedčiť, aby bolo uznanie pontifikátu Inocenta II. v cirkvi úplné.

Uprostred tejto situácie sa opát z Clairvaux snažil dokázať morálnu prevahu svojho kandidáta v listoch pre akvitánskych klerikov.²² Pápež Inocent je predstavený ako Bohom a ľuďmi vyvolený služobník, ktorého neprajníci sú Antikristovými sluhami. Prenasledovaním Inocenta sú prenasledovaní všetci nevinní ľudia (*innocentiam*), no a jeho útek z Ríma pred Anakletovým vojskom je prirovnávaný k úteku apoštola Pavla (*Sk 9,25*). Tým, že trpel útekem ako apoštoli, dokázal Inocent, že sám je apoštolom (List 124).²³ A v skutočnosti, že zutekal, Bernard vôbec nevidí potupu, lebo keď „Lev reve, kto by sa nebál?“ (List 124).²⁴

Anakletovi nemôže prísť svätec na meno, a preto ho nazýva príšerou z Apokalypsy (*Bestia de Apocalypsi*), ktorá okupuje Petrov stolec ako lev čakajúci na svoju korisť. Jediný, kto ho nazýva pápežom, je Gerárd z Angoulême, avšak len preto, že sa tak stal jeho legátom. Cirkevný predpis však hovorí jasne, že po prvej voľbe už nemôže nasledovať druhá: *Stat quippe sententia ecclesiastica et authentica, post primam electionem non esse secundam* (List 126). Taktiež jeho podpora je takmer nulová, pretože Inocenta prijali za biskupa svojich duší panovníci vo Francúzsku, Nemecku, Anglicku, Škótsku, Španielsku i v Jeuzaleme s celým svojím klérom a ľuďom.

Svoje hlavné argumenty v prospech Inocenta uvádza Bernard vo všetkých spomínaných listoch až na záver:

Trojité povraženie sa nedá ľahko roztrhnúť a voľba najlepších, schválenie viacerými a hlavne (čo je najúčinnejšie) potvrdenie čistých mravov, spoločne odporúčajú všetkým Inocenta a bezpochyby ho ustanovujú za najvyššieho veľkňaza (List 124).²⁵

Alebo inými slovami ho teda cirkev podporuje, lebo vie, že jeho povest' je čestnejšia, jeho voľba rozumnejšia a jeho podporovatelia prevážia počtom i vznešenosťou, a v neposlednom rade pre konsekráciu biskupom z Ostie.²⁶

Ďalšou výzvou pre opáta z Clairvaux bol konflikt medzi Rimanmi a pápežom Eugenom III., ktorého na popud Arnolda z Brescie vyhнали z mesta.²⁷ Nespokojným obyvateľom bolo treba vysvetliť, že ich údelom je bývať v sídle Petrovho nástupcu a že bez neho stráca mesto svoju výnimočnosť. Pretože keď bolí hlava, tak trpí celé telo, tak aj keď je pápežovi robené násilie, zákonite tým trpí celá cirkev.²⁸ V osobe Eugena vyhнали svojich patrónov sv. Petra a Pavla a pohnevali si samotného Boha. Zosmiešnili sa pred celým svetom, keď prišli o prítomnosť nástupcu apoštolov a z Ríma urobili ovdovené mesto bez hlavy. Tak, ako v prípade Milánčanov nabáda neposlušných obyvateľov, aby sa rýchlo vrátili na správnu cestu a neprivolali na seba zbytočne hnev Boží (v obidvoch prípadoch nakoniec mešťania na svoje spurné správanie doplatili). Naopak, protikladom k týmto mestám bola pre cisterckého opáta Pisa, kam sa Inocent II. počas schizmy uchýlil. Mesto bolo v tomto období Bohom obdarené a povýšené na štatút Ríma a baštu Svätej stolice (List 130).²⁹

²² List 124 pre Hildeberta, arcibiskupa z Tours, list 125 Geoffreyho z Loreta a list 126 pre akvitánskych biskupov pochádzajú z rokov 1131 – 1132.

²³ „Fugit, et in hoc vere virum se apostolicum probans, quod apostolica sese forma insignierit.“

²⁴ „Leo rugiet, quis non timebit?“ Narážka na Anakletovo rodové meno Petrus Leonis. Porovnaj *Am 3, 8*.

²⁵ „Funiculus triplex difficile rumpitur. Electio meliorum, approbatio plurium, et, quod his efficacius est, morum attestatio, Innocentium apud omnes commendant, summum confirmant pontificem.“

²⁶ Argumenty uvádzané v listoch 125 a 126. Biskup z Ostie podľa tradície vysväcoval pápežov po ich zvolení.

²⁷ O Arnoldovi a jeho počínaní v Ríme pozri Brosse (1995, 746-749); Evans (2000, 18).

²⁸ Celý nasledujúci odsek podľa listu 243 adresovaného priamo Rimanom v roku 1146.

²⁹ V Pise sa konal aj veľký koncil biskupov Západu. List pochádza z vrcholného obdobia schizmy, teda okolo roku 1135.

Vo svojej korešpondencii sa Bernard len okrajovo venuje vzťahu rímskeho biskupa a cisára. V každom prípade aj v tejto otázke má mierne navrch pápež a od panovníka sa očakáva, že bude „preukazovať úctu najvyššej a Apoštolskej stolici a vikárovi sv. Petra presne tak, ako by si to želal pre seba v celej ríši (*in exhibenda reverentia summae et apostolicae Sedi, et beati Petri Vicario, sicut ipsam vobis vultis ab universo servari imperio*)“ (List 183).³⁰

V otázke vzťahu a právomoci pápeža voči reholným rádom tvrdil, že mnísi majú byť plne oddaní a poslušní voči pápežovým prianiam a nariadeniam. Tieto nároky však nesmú odporovať *Biblii*, Benediktovej reholi a snahe mníchov po *charitas*. Konkrétnym príkladom môže byť napríklad voľba generálneho opáta v Citeaux, ktorú cisterciti uskutočnili slobodne medzi sebou. Bernard z Clairvaux už len dodatočne informuje pápeža o tomto čine a prosí ho o formálne potvrdenie ich voľby posvätením (List 270).³¹

Vplyv vo Večnom meste a vzťahy s pápežmi

Sv. Bernard si postupne uvedomoval, že jeho konanie môže ovplyvňovať správanie pápežov. Dokázal k tomu využiť svoje veľmi dobré kontakty v kúrii, ale aj svoj presvedčiaci talent. Vystihujú to napríklad jeho zásluhy na presadení Inocenta II. počas schizmy alebo dlhodobý vplyv na „cistercitského“ pápeža Eugena III. Bernard však nikdy nepocíťoval potrebu hierarchického postupu či ovládania kohokolvek. Jeho osobnosť a vysoký morálny kredit mu však umožňovali dovoliť si trochu viac, ako by sa dalo očakávať.

Obrovský počet opátových listov smeroval do rímskej kúrie s rôznymi žiadosťami, prosbami či dokonca nariadeniami. Bernard orodoval za svojich priateľov i neznámych ľudí rôzneho postavenia, ktorí sa naňho obracali, lebo vedeli, že len tak ich v Ríme vypočujú. To sú napríklad prípady odporúčacích listov pre Sugera zo St. Denis, clunyjského opáta Petra Ctihodného či Jána zo Salisbury, pre ktorých žiadal pomoc u pápežov.³²

O tom, že jeho prosby (či pripomienky) mali v Ríme úspech svedčia prípady, keď roku 1136 píše pápežovi Inocentovi, ktorý práve menoval svätcovho priateľa Bernarda z Portes biskupom v Pavii, že by bolo lepšie, ak ho preloží na iné miesto, čo sa nakoniec aj stalo (List 155). V roku 1150 si Eugen III. povolal do Ríma biskupa z Beauvais, ktorého si však Bernard dovolil zdržať vo Francúzsku s odôvodnením, že mu nebolo celkom jasné, prečo tam má ísť (List 305).³³ To, že Eugen nemal problém s plnením prianí svojho vplyvného učiteľa dosvedčuje aj krátky list, v ktorom proste dostáva pokyny, ako zasiahnuť v rôznych záležitostiach v prospech Bernardových blízkych i jemu celkom cudzích ľudí (List 284).

V prípade, že sa veci vyvíjali odlišne od jeho predstáv, dáva to opát z Clairvaux najavo. Po vyslovení svojho rozhorčenia Eugenovi doslova nedáva na výber a píše, že nemôže už urobiť nič iné, len odvolať svoje predošlé rozhodnutie (List 268).

Na druhej strane nešetrí sv. Bernard pri dobrých skutkoch slovami chvály a povzbudenia. Sám seba ponízuje do úlohy syna, lebo autoritu otca prenechal Eugenovi, a s vďačnosťou poslúcha toho, kto môže prikazovať, komu chce a čo chce. A keďže to robí dobrovoľne, už viac nie je služobníkom ale poslušným synom (List 258 a 259). Na dokázanie svojho citového vzťahu k pápežovi opát

³⁰ Nemeckému kráľovi Konrádovi III. z roku 1139.

³¹ Pápežovi Eugenovi III. z roku 1151.

³² Listy 309, 277 a 361.

³³ „Quod autem retinere volui, cum multae occurrerent causae, illud praecipuum fuit, quod de vestra dubitavimus voluntate.“

z Clairvaux vyhlasuje, že „čokoľvek, čo poškrvni dobré meno môjho najdrahšieho pána raní moje srdce (*Quidquid dulcissimi domini mei nomen decolorat, cor meum excoriat*)“ (List 179).³⁴

Teoreticky sa vrcholom kariéry Bernarda z Clairvaux stáva rok 1145, keď sa naplňa jeho celoživotný sen o *christianitas* riadenej cisterciackým mníštvom. V tom roku sa totiž pápežom stáva Bernardov priateľ a bývalý mních z Clairvaux Bernard z Pisy, ktorého si tam opät priviedol počas pôsobenia v Itálii, a ktorý prijíma meno Eugen III. (Oldenbourg 1982, 81). V skutočnosti však išlo možno viac o prejav rešpektu voči samotnému Bernardovi, lebo už súčasníci vraveli, že on je pravým pápežom a Eugen je len hračkou v jeho rukách.³⁵ V každom prípade sa opät z Clairvaux k nemu správal tak, ako ku všetkým ostatným pápežom – radil mu, nabádal ho a prikazoval mu, čo má robiť (Listy 238, 239, 276, 282, 284, 305).

Záver

Jedinečné a významné postavenie medzi všetkými biskupmi mal biskup rímsky. Ako priamy nástupca svätého Petra mal pápež, sídliači v bývalom hlavnom meste sveta, teoretické i praktické nároky na spočiatku čestný, neskôr už skutočný primát medzi kresťanskými biskupmi. Opät z Clairvaux bol zástancom tohto primátu a po celý život bol naklonený pápežskej politike, v ktorej sa často angažoval.

Ako najvyšší predstaviteľ a hlava celého kresťanstva, ktorý svoju úlohu a moc odvodzoval priamo od poverenia samotným Kristom (*Mt 16,18-19*), musel na seba prevziať obrovskú zodpovednosť a starosti. A tu sa nám vynára predstava ideálneho pápeža, ktorú svätý Bernard formuluje vo svojej korešpondencii. Najvernejším biblickým vzorom mu je tak, ako aj v iných otázkach, starozákonný kráľ Dávid. Pápež však nemá vystupovať ako bojovník a prísny sudca, ale ako milujúci otec a ochranca, ktorý je oporou pre svoj ľud (Listy 237 a 238). Bohužiaľ, pevný a čistý charakter, patričné vzdelanie, ochota zostať i v tomto postavení poníženým služobníkom Božím, spojené s chudobou, boli väčšinou len predstavou v myšlienkach clairvauxského opáta. V skutočnosti musel pápežov často napomínať a pripomínať im ich úlohy a dodržiavanie kresťanských životných pravidiel. Vďaka pozornému dohľadu a neustálemu prúdu listov majúcich napomenúť a napraviť ich poklesky, sa Bernardovi zväčša podarilo zamedziť pápežom v nejakých veľkých excesoch alebo pohoršlivých skutkoch, ich previnenia sa obmedzili na drobnejšie prehrešky. Toto počínanie a rétorika použitá v predložených listoch spôsobuje niekedy dojem akoby tento opät stál hierarchicky nad pápežmi. To bolo, samozrejme, možné len za cenu toho, že už nemohol žiť v ideálnom svete kontemplatívneho mnícha odrezaného od okolitého sveta. Sám Bernard to napokon veľmi dobre vedel. V jednom zo svojich najznámejších listov sám seba opisuje ako bájnu bytosť zloženú z viacerých stvorení: „Som akousi modernou chimérou, lebo už nie som ani klerikom, ani laikom. Ponechal som si šat mnícha, no už dávno som opustil život“ (List 326; McGuire 2011, 41).

REFERENCES

- Aubé, Pierre. 2003. Saint Bernard de Clairvaux. Paris.
 Barber, Malcom. 1993. The Two Cities. Medieval Europe 1050-1320. London-New York.
 Barraclough, Geoffrey. 1968. The Medieval Papacy. London.

³⁴ Pápežovi Inocentovi II.

³⁵ Priznáva to sám Bernard v liste adresovanom práve Eugenovi: „Aiunt non vos esse Papam, sed me“ (List 239). K tomu pozri Verger – Jolivet (2006, 183).

- Bartlett, Robert.* 1994. *The Making of Europe. Conquest, Colonization and Cultural Change 950 – 1350.* London.
- Béguin, Albert.* 1953. *Oevres mystiques de Saint Bernard.* Paris.
- Bredero, Adriaan H.* 1996. *Bernhard von Clairvaux. Zwischen Kult und Historie.* Stuttgart.
- Brosse, Jacques.* 1995. *Histoire de la Chrétienté d'Orient et d'Occident,* Paris.
- Calmette, Joseph.* 1979. *Saint Bernard.* Paris.
- Collins, Roger.* 2009. *Keepers of the keys of heaven: a history of the papacy.* New York.
- Davy, Marie-Madeleine.* 2001. *Bernard de Clairvaux.* Paris.
- Duby, George.* 1979. *Saint Bernard et l'art cistercien.* Paris.
- Evans, G. R.* 2000. *Bernard of Clairvaux.* Oxford.
- Franzen, August.* 2006. *Malé dějiny církve. Kostelní Vydří.*
- Frizot, Julien – Perrin, Thierry.* 2006. *Sur les pas de Bernard de Clairvaux et des Cisterciens.* Rennes.
- Hehl, Ernst-Dieter – Ringel, Ingrid Heike – Seibert, Hubertus (eds.).* 2002. *Das Papsttum in der Welt des 12. Jahrhunderts.* Stuttgart.
- James, Bruno Scott (ed.).* 1998. *The Letters of St. Bernard of Clairvaux.* Kalamazoo.
- Jedin, Hubert.* 2000. *Handbuch der Kirchengeschichte. Digitale Bibliothek Band 35.* Berlin.
- Leclercq, Jean.* 1998. *St. Bernard et l'esprit cistercien.* Paris.
- Leclercq, Jean – Talbot, Charles-Hugh – Rochais, Henri (eds.),* 1957 – 1958. *Sancti Bernardi Opera.* Editiones cistercienses. Roma.
- Le Goff, Jacques.* 1985. *Les intellectuelles au Moyen Age.* Paris.
- McGuire, Brian Patrick (ed.).* 2011. *A companion to Bernard of Clairvaux.* Leiden-Boston.
- Migne, Jacques-Paul (ed.).* 1854 – 1855. *S. Bernardi Opera Omnia. Patrologiae cursus completus. Series latina. Tom. 182-185.* Paris.
- Oldenbourg, Zoé.* 1982. *Saint Bernard.* Paris.
- Sayers, Jane.* 1994. *Innocent III. Leader of Europe 1198 – 1216.* London-New York.
- Schatz, Klaus.* 2002. *Dějiny papežského primátu.* Brno.
- Thomas, Robert* 1984. *Vie de Saint Bernard.* Dijon.
- Verger, Jacques – Jolivet, Jean.* 2006. *Le siècle de saint Bernard et Abélard.* Paris.
- Vita Prima PL 1853.* Migne, Jacques-Paul. (ed). *Patrologiae cursus completus. Series latina. Tomus 185.* Paris.

Mgr. Dušan Zupka, PhD.
Comenius University Bratislava
Faculty of Arts
General History Department
Gondova 2
811 02 Bratislava
Slovakia
dusan.zupka@uniba.sk

Príloha / Appendix

Tabela 1. Listy Bernarda z Clairvaux adresované pápežom 1124 – 1153.³⁶

Table 1. Letters of Bernard of Clairvaux addressed to popes between 1124 and 1153.

List	Adresát	Dátum
5	Kalixtus II.	1124/1125
14	Honorius II.	1126
15	Honorius II.	1128/1129
49	Honorius II.	1129
50	Honorius II.	1129
52	Honorius II.	1129
53	Honorius II.	1129
137	Inocent II.	1135
149	Inocent II.	1134
155	Inocent II.	1133
156	Inocent II.	1133
158	Inocent II.	1135
161	Inocent II.	1136
162	Inocent II.	1136
164	Inocent II.	1133
165	Inocent II.	1134
179	Inocent II.	1138
181	Inocent II.	1138
182	Inocent II.	1138
185	Inocent II.	1138
187	Inocent II.	1142
188	Inocent II.	1142
202	Celestín II.	1143
204	Lucius II.	1144
205	Eugen III.	1145
206	Eugen III.	1145
207	Eugen III.	1145
208	Eugen III.	1146/1147
209	Inocent II.	1139/1140
211	Inocent II.	1139
213	Inocent II.	1139
218	Inocent II.	1135
220	Inocent II.	1140
221	Inocent II.	1140
222	Inocent II.	1140
227	Inocent II.	1140

³⁶ Číslovanie listov podľa edície *James, Bruno Scott (ed.). 1998. The Letters of St. Bernard of Clairvaux. Kalamazoo.*

239	Inocent II.	1140
242	Inocent II.	1140
252	Inocent II.	1141
254	Inocent II.	1141
255	Inocent II.	1141
258	Inocent II.	1143
264	Inocent II.	1138 – 1143
265	Inocent II.	1138 – 1143
266	Inocent II.	1138 – 1143
267	Inocent II.	1138 – 1143
268	Inocent II.	1138 – 1143
269	Inocent II.	1138 – 1143
280	Inocent II.	1140
281	Inocent II.	1141
282	Inocent II.	1143
283	Inocent II.	1139
284	Inocent II.	1140
285	Inocent II.	1140
286	Inocent II.	1141/1142
287	Inocent II.	1141/1142
288	Inocent II.	1143
289	Inocent II.	1143
290	Inocent II.	1138 – 1143
291	Inocent II.	1138 – 1143
292	Inocent II.	1143
294	Inocent II.	1142
295	Inocent II.	1143
304	Celestín II.	1143
314	Eugen III.	1145
321	Eugen III.	1145
322	Eugen III.	1146
323	Eugen III.	1146
324	Eugen III.	1146/1147
325	Eugen III.	1146
327	Eugen III.	1147
330	Eugen III.	1150
331	Eugen III.	1145 – 1148
332	Eugen III.	1145 – 1148
334	Eugen III.	1151
335	Eugen III.	?
337	Eugen III.	1147
338	Eugen III.	1148
339	Eugen III.	1149 – 1152
340	Eugen III.	1151

343	Eugen III.	1152
345	Eugen III.	1152
346	Eugen III.	1152
347	Eugen III.	1152
349	Eugen III.	1151
350	Eugen III.	1149
353	Eugen III.	1152
354	Eugen III.	1151/1152
356	Eugen III.	1149 – 1153
359	Eugen III.	1150 – 1153
363	Eugen III.	1152
371	Eugen III.	1150
381	rímsky biskup	1145
399	Eugen III.	1150
412	Eugen III.	1152
413	Eugen III.	1152